

DE FILMFABRIEK

Profilti, 1929-1933
De Haagse concurrent van Polygoon

Barend de Voogd

ONTWERP OMSLAG Mijke Wondergem

AFBEELDING OMSLAG *De Reclamefilm*, januari 1931 (Collectiecentrum Eye Filmmuseum)

ONTWERP BINNENWERK Magenta Xtra

ISBN 9789464561609

e-ISBN 9789464561616

NUR 693

© 2023 Barend de Voogd, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2023 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Inhoud

1	Opa De Voogd	7
2	Goudberg en Lévy	13
3	Filmfabriek	27
4	Güsten en Tuijn	43
5	Films op elk gebied	53
6	Rijp voor de Liga	67
7	Orion, Profilti, Polygoon	83
8	Neem een vakman!	99
9	Nederland in Klank en Beeld	111
10	Afkeurenswaardige agitatie	129
11	Oom Dick	153
12	Vogelklankfilm	167
13	Week in, week uit	179
14	Het begin van het einde	201
15	Vonnis	217
16	Triotone	229
17	Ontsnapping	241
	<i>Verantwoording</i>	255
	<i>Noten</i>	261
	<i>Literatuur en websites</i>	303
	<i>Archieven</i>	307
	<i>Illustraties</i>	313
	<i>18 Films van Profilti</i>	315

1

OPA DE VOOGD

Mijn grootvader was directeur van een filmfabriek. Abraham de Voogd was de vader van mijn vader en gaf tussen 1929 en 1933 leiding aan de NV Filmfabriek Profilti. Het bedrijfje in het Haagse Bezuidenhoutkwartier lanceerde in juli 1931 het eerste Nederlandse wekelijks verschijnende bioscoopjournaal mét geluid, NEDERLAND IN KLANK EN BEELD.

Voor mij was hij natuurlijk gewoon opa De Voogd. Ik heb hem alleen gekend als oude en zieke man die, als we tijdens de vakantie bij mijn grootouders in Frankrijk langsgingen, overdag grapjes maakte met zijn Nederlandse kleinkinderen en 's avonds voor het eten voorlas uit een zware Bijbel. Ik was twaalf of dertien jaar oud toen. Hij was ver in de tachtig. Opa had een indrukwekkende patriarchenkop en droeg een stropdas onder zijn dichtgeknoopte vest. Hij was verzot op Haagse hopjes en hij klonk, nu ik erover nadenk, inderdaad een beetje als een oud bioscoopjournaal. Hij had een hoge, trillende stem.

Mijn grootouders waren al in de jaren dertig naar Frankrijk geëmigreerd. Opa en oma woonden in de laatste jaren van hun leven in Bonsecours, op een heuvel boven de Normandische havenstad Rouen. Ze hadden daar een flatje met een balkon dat uitkeek over de zilvergrijze bochten van de Seine. Ze woonden ook niet ver van het casino waar ze in

1991 hun 65ste huwelijksjaar vierden met meer dan honderd kinderen, partners, kleinkinderen, achter- en achterachterkleinkinderen. Tegenwoordig zijn het er nog veel meer. En al die nazaten kennen dat éne woord, zonder precies te weten wat het betekent. Een vreemd woord, dat verre Franse en Nederlandse familieleden verbindt.

Profilti. PROpaganda FILms en TITels. Opa was directeur van Profilti.

Abraham heeft me nooit verteld over zijn jaren als Profilti-directeur. Ik heb hem er ook nooit naar gevraagd, want hij overleed lang voordat in mij de belangstelling voor de geschiedenis van het Nederlandse filmbedrijf ontbrandde. Misschien sprak hij er ook niet graag over; zijn vrouw Jans werd altijd ontzettend *boos* als de naam Profilti viel.

‘Schandelijk!’ Ik hoor het haar nog zeggen.

Later kwam ik een heel klein beetje meer te weten. Profilti was begin jaren dertig de belangrijkste concurrent van het tegenwoordig veel bekendere Polygoon. Ik groeide op in de omgeving van Zutphen en heb daar, denk ik, in de jaren tachtig nog de laatste bioscoopjournaals van Polygoon gezien met de beroemde stem van Philip Bloemendal. Profilti bestond toen al niet meer.

In 1992 zette oma Jans enkele persoonlijke herinneringen op papier. In het lichtblauwe gefotokopieerde boekje dat onder familieleden werd verspreid, wijdde ze vier pagina’s aan hun eerste huwelijksjaren in Den Haag. Nadat ze eerst beschreven had hoe succesvol haar man was geweest als directeur van een filmfabriek en hoe ze met hun kinderen hun intrek namen in een grote woning aan de Jacob Mosselstraat, begon ze over een ochtend waarop de zon scheen en ze een autoritje maakten. Hij moest in Bussum nog een film afgeven. ‘Het was een magnifieke dag en we zwommen in het geluk,’ schreef ze. Toen ze thuiskwamen, wachtte hen echter een onaangename verrassing: een brief van de deurwaarder.

‘Mijnheer Abraham de Voogd was op staande voet ontslagen wegens belediging van de directeur.’ We geloofden onze ogen niet! Bram rende naar de telefoon, nam contact op met een van de commissarissen en vernam zo de ongelooflijke waarheid: de zaak was in het geheim verkocht door de aandeelhouders na corruptie door de hoofdboekhouder! De nieuwe eigenaar wilde de zaak zelf in handen nemen en had Bram dus niet meer nodig, die ontslagen werd met slechts twee maanden salaris...!’¹

Let op alle uitroepetekens. Oma was na al die jaren nog altijd intens verontwaardigd over het plotselinge ontslag.

Wat is er gebeurd? En waarom? Dat heb ik me jarenlang afgevraagd en dat waren ook mijn eerste vragen toen ik aan dit boek begon. Hoe kun je de succesvolle directeur van een filmfabriek zijn en níet weten dat de aandeelhouders je bedrijf ondertussen aan het verkopen zijn? Ontslagen worden wegens belediging van de directeur, terwijl je zélf de directeur bent? Klopte het verhaal van mijn grootmoeder eigenlijk wel? Wat was de rol van mijn grootvader bij Profilti? En wat was en deed Profilti precies?

Er is natuurlijk ook een veel minder persoonlijke reden voor dit boek. *De filmfabriek* moest geschreven worden omdat er tot nu toe vrijwel niets gepubliceerd is over de beginjaren van Profilti. Een gemis, want Profilti was in die tijd een van de belangrijkste filmfabrieken van Nederland. Tussen eind 1928 en maart 1933, de korte periode waarin Abraham in functie was, produceerde de Haagse filmonderneming meer dan 350 korte en lange films. Je moet dan denken aan bedrijfsfilms van anderhalf uur (toen meestal nog ‘propagandafilms’ genoemd), reclamefilms, korte animatiefilms en, vanaf 1931, niet één, maar twee wekelijkse bioscoopjournaals. Profil-

ti groeide uit van een kleine fabrieksafdeling met vijf man personeel en een onregelmatige productie, tot een bloeiend, zelfstandig bedrijf met veertig werknemers. Profilti maakte films die overal in Nederland vertoond werden en ook overzee, in Nederlands-Indië. Profilti pionierde met de eerste technieken voor het opnemen van geluidsfilms.

De bedrijfsgeschiedenis van Profilti vormt de kern van dit boek. *De filmfabriek* is gebaseerd op nieuw archiefonderzoek, waarbij alleen gebruik is gemaakt van primaire en contemporaine bronnen. Het eigen bedrijfsarchief van Profilti is aan het einde van de Tweede Wereldoorlog tijdens een bombardement verloren gegaan, maar andere bronnen bieden gelukkig nog genoeg informatie. De stormachtige ontwikkeling van het bedrijf kunnen we bijvoorbeeld goed volgen dankzij de dossiers van de Kamer van Koophandel en de notulen van de aandeelhoudersvergaderingen. De rapporten van de Nederlandse filmkeuring en de films die nog bewaard gebleven zijn, geven een indruk van de omvang, diversiteit en kwaliteit van de films van Profilti. Zakelijke correspondentie, kranten- en tijdschriftartikelen én persoonlijke documenten uit mijn eigen familie zorgen voor mooie details, citaten en beschrijvingen. Het onderzoek leverde enkele opvallende ontdekkingen op. Dit boek werpt nieuw licht op Profilti, maar ook op collega's, concurrenten en andere gebeurtenissen in de Nederlandse filmwereld van die tijd.

Speciale aandacht is er natuurlijk voor NEDERLAND IN KLANK EN BEELD, het eerste wekelijkse bioscoopjournaal met geluid, en de hevige concurrentiestrijd met Polygoon. In het vakblad van de Nederlandse filmbranche, het *Nieuw Weekblad voor de Cinematografie*, stonden bijna elke week paginagrote advertenties waarin de twee bedrijven elkaar te vuur en te zwaard bestreden. De verrassende plotwendingen en uitkomsten van die strijd, zowel voor als achter de schermen, worden ook beschreven in dit boek.

Het was een spannende tijd. Abraham en zijn collega's leefden en werkten in het licht van een snel moderniserend Nederland en in de schaduw van twee wereldoorlogen. De persoonlijke geschiedenis van mijn grootvader en de bedrijfsgeschiedenis van Profilti maken deel uit van een groter verhaal: de geschiedenis van de Nederlandse filmindustrie in de jaren twintig en dertig en de geschiedenis van Nederland tijdens het interbellum. De modernisering, de groeiende behoefte aan massavermaak, de Eerste Wereldoorlog, de komst van de *talkies*, de economische crisis en de nadering van de Tweede Wereldoorlog... Al die zaken hadden grote invloed op Profilti en op mijn grootouders persoonlijk.

Waar nodig schetst *De filmfabriek* daarom ook het 'grote plaatje'. De wetenschap dat de eerste Nederlandse speelfilm met geluid, WILLEM VAN ORANJE, pas in 1934 de bioscoop bereikte, stelt ons bijvoorbeeld in staat meer begrip en waardering op te brengen voor de problemen en prestaties van Profilti in 1931. Enige kennis van de tijdgeest in die verwarrende periode na de Eerste Wereldoorlog helpt ons ook mijn jonge grootvader wat beter te begrijpen. Het streven was steeds een leuk en interessant boek te schrijven dat ook voor de lezer zonder specialistische voorkennis goed te volgen is.

Bedrijfsgeschiedenis, filmgeschiedenis en familiegeschiedenis ineen; zo zou je dit boek kunnen samenvatten – en dat gepresenteerd als één chronologisch verteld verhaal. De eerste hoofdstukken gaan over Abrahams leven vóór 1928 en de Nederlandsche Bioscoop Trust, de vennootschap waaruit Profilti voortkwam. De afsluitende hoofdstukken vertellen over Abrahams laatste filmactiviteiten en zijn vertrek naar Frankrijk. De hoofdstukken daartussen voeren je van jaar tot jaar mee in de opkomst en ondergang van een dapper filmfabriekje in het Bezuidenhout.

Wat is er gebeurd? En waarom? Die vragen vormen, zoals gezegd, de ‘plot’ van dit boek. Af en toe veroorloof ik me een persoonlijke herinnering, maar het wordt vooral een zoektocht naar de feiten. Er zijn nogal wat hindernissen onderweg: dwaalsporen, bronnen die niet langer volledig zijn, onbetrouwbare getuigen...

Van oma Jans is bijvoorbeeld het verhaal afkomstig dat haar eerste kind, mijn oom Bram, figureerde in ‘de eerste tests met de sprekende film in Nederland’.² Ik kan alvast verklappen dat dát niet waar is; anderen waren hem voor. De enige werkelijk betrouwbare informatie over Abrahams mysterieuze ontslag per deurwaardersbrief vond ik ook niet bij haar, maar in stukken van de Haagse kantonrechtbank. Geduldig en vooral kritisch speurend in de archieven leren we Profilti en zijn jonge directeur langzaam maar zeker beter kennen. Het ontstaan van enkele bijzondere Profilti-films en de aanleiding voor zijn ontslag heb ik tot in detail kunnen reconstrueren.

Abraham was 27 jaar toen zijn grote filmavontuur begon. Hij raakte bevriend met de chef van het laboratorium, maar kreeg ook te maken met aandeelhouders, koppige uitvinders en ‘samenzweerdere’. Hij ontmoette getalenteerde regisseurs, beroemde artiesten en louche zakenlieden. Er zijn veel grappige, verrassende én tragische verhalen te vertellen. ‘Ons succes is verzekerd,’ schreef hij in juni 1933 in een advertentie.³ In werkelijkheid was zijn filmcarrière toen al bijna voorbij.

Maar dat is voor later. Laten we beginnen bij het begin.

2

GOUDBERG EN LÉVY

Abraham de Voogd – Bram voor vrienden en familieleden – raakte al voor zijn tijd bij Profilti verwickeld in een bijzondere geschiedenis. Dáárover werd door mijn grootouders later nog minder gesproken, maar het betrof een schandaal dat in 1928 zelfs de voorpagina's van de kranten haalde. Abraham, nog heel jong en pasgetrouwd, was via zijn werkgevers betrokken bij een schimmige importzwendel. Niet fraai, maar de zaak geeft ons wel meteen een indruk van de verwarrende periode tussen de twee wereldoorlogen en het zakenmilieu waarin mijn jonge grootvader meestal zijn werk vond.

Abraham werd op 3 juli 1901 geboren in Utrecht, maar groeide op in Den Haag. Hij was de zoon van Abraham de Voogd en Geertruida Maria Cornelia de Bode, vijfde in een gezin met zeven kinderen. Zijn vader was zendeling geweest in Indië en had bij terugkeer werk gevonden als vertegenwoordiger van de Varossieau vernis- en verffabriek in Alphen aan de Rijn. Een gelovig man, Nederlands-hervormd en erg serieus als het om geldzaken ging; alle kinderen kregen een spaarboekje. Pacifist en geheelonthouder. Op zondag speelde hij vaak op het orgel van de Oude Kerk in Scheveningen. Abrahams moeder schijnt een ontwikkelde en humoristische vrouw geweest te zijn.⁴